

N:o 10.

Af herr **Wavrinsky**, om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående afskaffande af edgång m. m.

Edgång är en urgammal samhällsinstitution, som i tidernas lopp under skiftande former och för olika ändamål fått en vidsträckt användning och spelat en betydande roll. Själva gudarna hafva svurit. Men utan sina mäktiga vedersakare har eden icke varit. Endast motvilligt upptog den kristna kyrkan från den klassiska hedendomen edsinstitutet. Kyrkofäderna hade stora betänkligheter mot edgången, *Falsa juratio exitiosa est, vera juratio perniciosa est, nulla juratio segura est*, — meneden är dödsbringande, en hederlig ed är äfventyrlig, ingen ed är trygg, förklarade Augustinus. Under de s. k. slutna tiderna, adventet, fastlagen samt de närmaste dagarna före och efter de stora kyrkohögtiderna, var också eden helt och hållet förbjuden.

Tron på öfvernaturliga maktens omedelbara ingripande i de mänskliga angelägenheterna, hos de mera odlade antika folken till en viss grad underminerad af filosofer och tänkare, lefde emellertid i hela sin ursprungliga styrka hos de germanska stammarna, som omstörtat det romerska väldet, ja, stegrades ytterligare vid deras bekantskap med kristendomen.

Edsbruket såsom statsinstitution fick därför tidigt starkt insteg hos de germanska folken icke blott inför världsliga domstolar utan äfven inom kyrkorna. De äldsta nordiska lagsamlingarna äro fulla af edsformulär för de otaliga särskilda behofven. Presterskapet svor själft trohetseden

Ännu större beviskraft än eden hade de s. k. ordalierna: eld- eller vattenprovet, det judiciella enviget m. m. d. Då dessa gudsdomar omkring medlet af tolfhundralet formligen afskaffades i de nordiska rikena, emedan det vore *ovärdigt för kristna män att fresta Gud till att gifva vittnesbörd i mänskliga angelägenheter*, såsom den påfliga legaten Vilhelm af Modena år 1247 förklarade, steg edens betydelse såsom judiciellt bevisningsmedel. Kyrkan förbehöll sig att ensam efterskänka eller relaxera eder och fick därigenom ett betydligt inflytande på det borgerliga samhället. Men alltjämt reste sig religiösa betänkligheter mot edgång. Med stöd af Nya testamentet löpte vederdöparne till storms mot eden. Erasmus, som första gången utgaf Nya testamentets grekiska text, utsådde betänkligheter mot edgång och verkade därmed i viss mån på de bildades öfvertygelse. Reformatorerna förklarade då i den Augsburgska bekännelsen, art. 16, med den vidare utläggning däraf, som innehålles i Apologiens 8:de moment, att den världsliga styrelsen med dess anordningar och lagar är en god, af Gud inrättad och insatt ordning, i följd af hvilken kristne kunna utan synd uppfylla alla medborgerliga åligganden och följaktligen äfven aflägga eder, när dessa af öfverheten föreskrifvas.

Emellertid uppstod det oaktadt religiösa rörelser och bildades sekter, som förbjödo edgång. Mennoniterna, puritanerna, särskildt kväkarna, ådagalade genom sin ordhällighet och sin sanningskärlek obehöfligheten af eden. Deras blotta försäkran togs för god af domstolar och offentliga myndigheter, ehuru många af dem för sin öfvertygelses skull finga utstå förföljelser och utvandra till Amerika.

I början af detta århundrade hade Kant ett mäktigt inflytande på uppfattningen om edens betydelse, då han förklarade att ingen öfverhet för samhällsordningens upprätthållande kan ålägga individen att besvärja sig tro på en menedshämmande gud, ty detta vore ett ovärdigt samvetstvång.

Under den brytning i tänkesätten rörande förhållandet mellan kyrka och stat, som föregick och efterföljde 1848 års politiska rörelser, kom edgång såsom en på samma gång religiös och borgerlig inrättning under allvarlig pröfning, och på sista tiderna har också en betydlig inskränkning gjorts i de fall, då eder varit påbudna, utan att man på grund däraf hört klagas öfver sviket förtroende eller större orättfärdighet.

I öfverensstämmelse härmed äro de flesta ämbets- och tjänstederna hos oss afskaffade. Prästeden har utbytt mot ett högtidligt löfte. Men åtskilligt svärjande af detta slag återstår ännu.

I vår rättegångsordning har eden till bekräftande af sanningen ännu

vidsträckt tillämpning. Endast en blick på registret i rikets lag under rubriken Ed ger oss en föreställning därom.*

Visserligen hafva äfven i afseende å den judiciella edgången lättnader medgifvits. Kväkare, som inför vederbörlig myndighet högtidligen bekräftar verkligheten af en uppgifven fordran, har förklarats böra anses lika som om han aflagt borgenärsed, och i vittnesmål har lagstiftningen fäst tillbörligt afseende vid dem, som äro af sådan lära, som ej tillstädjer att aflägga ed, så att konungen för sådan händelse skall förordna hur förfaras bör. Edsformuläret för judar är lämpadt efter deras religion.

Men därvid har det stannat.

För flera slag af judiciella eder ges numera sällan om ens någonsin tillämpning. Detta gäller byggningsbalkens 9:2, jämförd med § 34 i k. förordningen af den 21 december 1857, om stängselskyldighet, när någon intagit annans fä; handelsbalkens 12:3, beträffande »tillslutna eller förseglade kistor, skåp eller packor, och vet ej den, som anammade, hvad däruti är», med flera dylika.

Rättegångsbalken 30:6, rörande fattigdomseden vid revisionssökande och utsökningsbalkens 5:1, enligt hvilken vid utmätning gäldenären äger med ed intyga, att han icke har penningar, guld eller silfver, äro alldeles föråldrade, enär det bättre på andra vägar än genom ed kan utrönas hvad som är sanning i fråga.

Jurymannaeden i tryckfrihetsmål är också i högsta grad otidsenlig. »Hellenernas prisdomare vid de offentliga täfvingarna aflade dyr ed att sorgfälligt och opartiskt pröfva hvars och ens förtjänst; skulle alla våra dagars prisdomare svärja, blefve det ingen ände på eder, men hedern och det allmänna förtroendet göra samma tjänst, och det är en vacker oegentlighet i språkbruket, när man kallar dem för jurymän, fastän ingen ed blifvit dem affordrad, och en sådan prisnämnd i sin helhet benämnes en *jury*», säger C. F. Bergstedt. Skulle desse jurymäns ansvar ej kunna jämföras med jurymännens i tryckfrihetsmål, så kan ju dessa senare affordras en högtidlig förklaring inför rätta på sitt hedersord, att de skola samvetsgrant uppfylla uppdragets förpliktelse.

Nya och viktiga institutioner uppstå alltjämt utan att bindas af ämbetseder, och icke hållas de därför mindre i hälgd. Ärligheten i uppgifter vid vissa ekonomiska förrättningar, såsom vid förtullningar, taxeringsupp-

* Rörande här i landet på senare tider afskaffade eder, se justitiekanslersämbetets utlåtande till K. M:t den 21 juni 1859, och i afseende på möjligheten att afskaffa de återstående samma ämbetes memorial af den 29 april 1865.

gifter m. m., är den mindre nu än förr, då ingen sådan uppgift togs för god utan att vara besvuren? Och är det verkligen af behovet påkalladt att affärsmän med ed skola betyga riktigheten af sina räkenskaper? Vida tidsenligare är det väl då att för räkenskapsgranskning finnas yrkesmässige, väl utbildade utöfvare af dessa maktpåliggande uppdrag — legitimerade revisorer — att vid behof tillgå.

Värjemålsedens användning lärur ur flertalet af nyare processordningar vara struken. Denna eds absoluta förkastlighet har af flere rättslärde på ett uttömmande sätt blifvit ådagalagd. Svenska lagens egna ord i rättgångsbalken 17:29 och dess konsekvenser torde väl uppenbart vittna därom.

Vittneseden torde vara den ed, som anses vara svårast att umbära. Och dock är den väl utan all fråga den, som mest missbrukas. Jag åberopar äfven i detta fall herr C. F. Bergstedt, den i kulturfrågor på sin tid så framstående representanten för Östergötlands län i Första Kammaren. I sin skrift *Om eder och edgång*, 1879, uttalar han om vittneseden följande beaktansvärda omdöme: Det är en farlig rättsgrundsats, att två vittness öfverensstämmande utsagor skola gälla för full bevisning, utan afseende på de vittnandes karaktär, sanningskärlek, urskillning och iakttagelseförmåga. Liksom i medeltiden fala legokämpar med vapen i hand ådagalade rättvisan af den sak de funno mest lönande, så lärur det i våra dagar icke saknas legovittnen, som parvis åtaga sig att besvärja hvad helst det än må vara, och därmed är den lagliga bevisningen fullständig. Äfven för de hederligaste personer kan det vara en frestelse att, i synnerhet då lagen anses allt för sträng eller alldeles orättvis, eller då de som skulle drabbas af dess hårdhet kunna tyckas förtjänta af ett bättre öde, låta sitt vittnesmål få en, om än så lindrig, skiftning, som kan inverka på målets afgörande. Begäret att se en sak ljusare eller mörkare kommer ofta ögat till att se den just så, och, hvad värre är, när ett vittne en gång gjort en edlig uppgift, som genom korsförhör eller annat kritiskt förfarande visas vara oriktigt, kommer fasan för menedsstraffet och drifver det att kanske mot bättre vetande vidhålla densamma. Domaren, i synnerhet om han är ung, oerfaren och benägen att se sakerna i det bästa ljus, har en naturlig fallenhet att fästa allt för stor vikt vid ett besvuret vittnesmål, och när det lagliga måttet af två samstämmiga vittnesmål är uppfyllt, anser han saken så utredd som den behöfver vara: han har uppfyllt lagens fordran och tror sig utan ansvar för hvad helst som vidare kan komma i dagen.

Härtill kommer, att formuläret för vittneseden, föräldradt till sin affattning, som det är, för många är svårt att förstå och att, då det efter-

säges af många på en gång, det svårligen kan kontrolleras, huruvida det rätt återgifvits af alla. Domare intyga att det till och med ofta verkar löjligt. Att det påkallade ideliga upprabblande af edsformuläret för dem som ofta måste uppträda som vittnen, ja, till och med för domaren måste verka förslöande är ju också påtagligt.

Att edgång i forna tider tillgripits för att binda vid och utforska sanningen, det är lätt förklarligt. Då var befolkningen gles, spridd öfver stora områden, kommunikationerna ytterst besvärliga och så godt som alla aftal och förbindelser muntliga. Då mötte de allra största svårigheter att utröna sakförhållandena.

Men huru olika är det icke nu. Hvilka otaliga hjälpmedel stå icke nu till förfogande för att utreda sakförhållandena. Å ena sidan register, domböcker och officiella anteckningar af ämbetsmyndigheter, å den andra behörigen styrkta aftal, i allmänhet noggranna räkenskaper, protokoll och aktstycken af oräkneliga slag. Fulländade tekniska hjälpmedel till uppdragande af sanningen erbjudas nu genom telegrafan, fotografier med mera dylikt. Härtill kommer den lifliga och täta samfärdseln, befordrad genom goda kommunikationer, och pressen som hastigt och vidsträckt sprider kännedom om inträffade händelser. Rättvisans skipare blifva för hvarje dag allt mera oberoende af de enskildes utsagor.

Men att utröna en människas inre, hennes tillförlitlighet, hennes bevekelsegrunder, hennes frestelser och svagheter, som inverka på hennes omdöme och hennes sinnesstämning vid edens afgifvande — att bedöma hennes tillräknelighet, det är svårare. Det är ofta icke lätt att en tid efter det händelsen passerat afgöra hvad man sett eller hört och ännu svårare att exakt återgifva det i ett upprört tillstånd. Och vi skola icke »inleda i frestelse».

Ej så få torde också de vara som med tysta förbehåll eller finter söka undgå edsansvaret.

Den samvetslöse afskräcker icke mera från falskt vittnesbörd af eden än af ett bedrägligt löfte att tala sanning, och den som har ett rättskaffens samvete bindes af ett högtidligt löfte eller en öppen försäkran lika mycket som af en ed. Att det mellan dessa slag af människor finnes ett allt mer försvinnande antal sådana som påverkas af edsformeln, det kan ej förnekas. Domares erfarenhet vittna härom. Sådana människor rygga tillbaka för faran att »svärja bort sig». Men å andra sidan vittna domares erfarenhet också därom att den som annars ej skulle sky att svärja

falskt kan genom domarens personliga, gripande vädjan till hans slumrande rättskänsla förmås att yppa sanningen.

Begreppet om edsformulärets innebörd torde också vara mycket växlande. »Så sant mig Gud hjälpe till lif (= kropp) och själ» (Leib und Seele), innebär denna sats en förpantning eller endast en förhoppning? Och gäller det i det förra fallet den svärjandes »eviga salighet»? Fortleffer ännu tron på eviga straff?

För den som icke tror på en personlig Gud är eden meningslös, sårande och förnedrande. Om ock staten må hafva rätt att af sina medborgare kräfva sanning, kan den dock icke med fog taga ed på sanningen af andra än dem, som kunna med sanning aflägga den. *Ty genom osanning till sanning är en dålig väg, som skadar både den som visar den och den som går den, och den för visserligen icke heller fram till målet.* När eden i undantagsfall betyder mera än ett högtidligt löfte eller en försäkran på heder och samvete, är det de vidskepliga föreställningarna om eden hvilka öfva sin verkan.

Men dessa vidskepliga meningar är det statens plikt att söka häfva, ej att vidmakthålla. I den allmänna uppfostran bör i stället förvärfvas ett framstående rum för den medborgerliga pliktläran, i det sedliga folkmedvetandet odlas andra bevekelsegrunder för redbar handel och vandel än fruktan för straff för den som orätt gör. Det vore en uppgift värdig vår upplysta tid.

Den enda tillfredsställande reformen i afseende på edgång vore därför att eden helt och hållet afskaffades och utbyttes mot ett högtidligt löfte eller en öppen och bindande försäkran på heder och samvete, som i tillämpliga fall, därest den brötes, drabbades af samma straffpåföljd som mened.

Skulle betänkligheter häremot från rättskiparnes sida lägga öfverstigliga hinder i vägen för en sådan reform, synes det mig rimligt begärddt att de påbudna ederna inskränkas till de *allra viktigaste fall* och att det medgifvande, som lämnas medlemmar af främmande trossamfund, hos hvilka edgång ej är tillåten, att kunna i stället för ed få afgifva en bindande försäkran, får den största möjliga allmänna utsträckning. Härmed torde då förbindas lämpliga föreskrifter, genom hvilka missbruk af befogenheten att undandraga sig ed blefve i möjligaste mån förebyggd.

Men för de få fall, då det anses att edgång för rättssäkerhetens skull ej kan eftergifvas, bör edsformuläret undergå en i högsta grad påkallad omredigering och förenkling för att kunna i någon mån motsvara sitt förmenat ändamål, exempelvis så att vittneseden komme att lyda:

Jag lofvar inför Gud att jag skall vittna allt hvad jag vet i denna sak vara sant, så att jag ej något förtiger, tillägger eller förändrar.

I fall det anses nödigt att den vittnande erhåller en erinran om strafflagens bestämmelser om falskt vittnesbörd, måste strafflagens 13: 1 omarbetas med hänsyn till dem, som i stället för ed få afgifva en bindande försäkran.

Vid 1903 års riksdag väcktes motioner i de syften jag här framhållit af herrar G. Lindgren i Islingby och Hugo Segerdahl. Lagutskottet hemställde med anledning däraf, »att Riksdagen måtte i anledning af herrar Lindgrens och Segerdahls föreliggande motioner i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes taga öfvervägande ej mindre huruvida och i hvad mån ed kunde utbytas mot en i annan högtidlig och förbindande form på heder och samvete afgifven förklaring, än äfven i hvad mån en omarbetning af i 17 kap. rättegångsbalken befintliga stadganden om lydelse af ed och ordningen för dess afläggande ansåges böra äga rum, samt därefter för Riksdagen framlägga de förslag i berörda hänseenden, hvartill förhållandena kunde anses föranleda.»

Andra Kammaren biföll visserligen, med 101 röster, endast den senare delen af denna lagutskottets hemställan, men för utskottets förslag i sin helhet afgafs dock 90 röster.

Är det männe förmätet att hoppas att vi kommit ett stycke närmare målet år 1909?

Första Kammaren afgjorde ärendet utan att spilla flera ord på frågan än afslagsyrkandet.

Under debatten i Andra Kammaren strök lagutskottets vice ordförande under och betecknade såsom obetingadt riktiga de viktiga hufvudpunkterna i utskottets motivering: att det oförnekligen ligger något för rättskänslan mycket sårande däri, att till följd af den fordran på ed, lagen i vissa fall uppställer, personer, hvilka af samvetsbetänkligheter vägra att gå eden, blifva föremål för rättsliga åtgärder, och att det ej står väl tillsammans med en högre uppfattning om edens vikt och innebörd att låta ed afläggas af personer, hvilka äro främmande för det religiösa momentet, som ingår i eden. Herr Zetterstrand tillade: Det kan väl icke bestridas, att det är principiellt riktigt att afskaffa ederna helt och hållet, och det har utskottet också uttalat, men utskottet har tillika uttalat, att »de väsentligaste olägenheterna af nuvarande bestämmelser skulle ock undanröjas därigenom, att de personer, hvilkas religiösa uppfattning i ett eller annat hänseende är oförenlig med eds afläggande, finge rätt att undandraga sig eden».

Då lagstiftarna i våra båda grannländer vågat tillämpa sådana grundsatser, synes det vara ett dåligt betyg vi ge oss såsom nation, om vi ej kunna och våga taga detsamma steget.

Jag vågar särskildt vädja till Första Kammarens upplysta och mera frisinnade element att egna det ifrågavarande krafvet — som har starkt stöd och anslutning inom lagskiparnes egna leder — den uppmärksamhet det såsom folkopinion förtjänar. Af en allvarlig och aktningsfull granskning torde det under alla förhållanden vara förtjänst.

På grund af det anförda får jag vördsamt hemställa,

att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t täcktes taga i öfvervägande, huruvida ej edgång kunde alldeles afskaffas;

eller, om så ej utan våda för rättssäkerheten kan ske, i hvad mån edgång kan i tillämpningen inskränkas och edsformuläret för denna händelse förenklas samt eden under vissa förhållanden mot en i annan högtidlig och bindande form på heder och samvete afgifven förklaring utbytas,

och därefter för Riksdagen framlägga de förslag i berörda hänseenden, hvartill pröfningen föranleder.

Stockholm den 20 januari 1909.

Edvard Wavrinsky.